

Література

1. Шапакидзе В. Я. Обеспечение процессуальной безопасности частных лиц в досудебном уголовном производстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика и судебная экспертиза ; оперативно-розыскная деятельность» / В. Я. Шапакидзе. – Волгоград, 2003. – 28 с. – С. 12.

2. Бандурка О. М. Оперативно-розыска діяльність / О. М. Бандурка. – Х. : Нац. ун-т. внутр. справ, 2002. – Ч. II. – 335 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України / Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». – К., 2012. – 336 с.

4. Ромадановский К. О. Международные стандарты и принципы организации защиты участников уголовного судопроизводства / К. О. Ромадановский // Российский следователь. – 2005. – № 9. – С. 10–12.

5. Бандурка А. М. Оперативно-розыска діяльність: правовий аналіз : науч.-практ. пособие / А. М. Бандурка, А. В. Горбачев. – К. : РИО МВД Украины, 1994. – 160 с.

6. Брусницын Л. В. Проблемы формирования российского законодательства о защите лиц, содействующих уголовному правосудию / Л. В. Брусницын // Государство и право. – 2004. – № 2. – С. 32–41.

7. Глазков В. А. Деякі проблемні питання правового та соціального захи-

сту осіб, які виконують завдання ОРД / В. А. Глазков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 3. – С. 70–73.

8. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою / прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 лист. 1985 р. // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. – Амстердам. – К. : Укр.-Амер. Бюро захисту прав людини, 1996. – С. 159–161.

9. Янків О. Професійний ризик та його вплив на забезпечення особистої безпеки працівників ОВС / О. Янків // Актуальні проблеми управління та службово-оперативної діяльності ОВС у сучасний період розвитку державності України : матеріали наук.-практ. конф. (27 жовтня 2007 р., Київ). – К., 2008. – С. 280–282.

10. Мінченко С. І. Теоретичні та практичні засади діяльності оперативних підрозділів МВС України щодо забезпечення прав людини : монографія / С. І. Мінченко. – Київ : ДП «Розвиток» МВС України, 2012. – 364 с.

11. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України, 1994. – № 11. – Ст. 51.

УДК 343.1

Р. Сопільник,

кандидат юридичних наук, доцент
Львівського університету бізнесу та права

**ОБВИНУВАЧЕНИЙ (ПІДСУДНИЙ) – ОСНОВНИЙ
УЧАСНИК КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

Відповідно до ч. 1 ст. 43 КПК України обвинуваченим визнається особа, щодо якої винесено постанову про притягнення його в якості обвинувачуваного або винесено обвинувальний акт. Обвинувачений, у кримінальній справі якого призначено судовий розгляд, іменується підсудним. Обвинувачений, щодо якого винесено обвинувальний вирок, іменується засудженим. Обвинувачений, щодо якого винесено виправдувальний вирок, є виправданим.

Постанову про притягнення особи як обвинуваченого виносять у ході досудового провадження слідчий, дізнавач, прокурор

(ст. 171 КПК), обвинувальний акт складає по закінченні дізнання дізнавач, і стверджують його начальник органу дізнання і прокурор (ст. 225 КПК).

Обвинувачений має право:

- 1) знати, в чому він обвинувачується;
- 2) отримати копію постанови про притягнення його як обвинуваченого, копію постанови про застосування до нього запобіжного заходу, копію обвинувального висновку або обвинувального акта;
- 3) заперечувати проти обвинувачення, давати показання за пред'явленим йому обвинуваченням або відмовитися від дачі показань.

- 4) подавати докази;
- 5) заявляти клопотання і відводи;
- 6) користуватись допомогою захисника, в тому числі безкоштовно;
- 7) мати зустрічі з захисником наодинці і конфіденційно, в тому числі до першого допиту обвинуваченого, без обмежень;
- 8) брати участь з дозволу слідчого в слідчих діях;
- 9) ознайомлюватись з постановами про призначення судової експертизи, ставити питання експерту і знайомитись з висновком експерта;
- 10) знімати за свій рахунок копії з матеріалів кримінальної справи;
- 11) заперечувати проти закриття кримінальної справи;
- 12) брати участь в судовому розгляді кримінальної справи в усіх стадіях кримінального процесу;
- 13) знайомитись з протоколом судового засідання і подавати на нього зауваження;
- 14) оскаржити вирок, постанову, ухвалу суду і отримати копії оскаржених рішень;
- 15) отримати копії по кримінальній справі скарг і подати заперечення на них;
- 16) брати участь у розгляді питань, пов'язаних з виконанням вироку;
- 17) здійснювати свій захист у судах засобами і методами, не забороненими законодавством України [1].

Комплекс прав, якими володіє обвинувачений, ширші за ті, що перераховані в цій статті. Крім названих, обвинувачений має й інші права. Так, під час проведення експертизи обвинувачений має право просити про призначення експерта з числа вказаних ним осіб, клопотати про виробництво експертизи в іншій експертній установі (ст. 198 КПК), знайомитися з протоколом допиту експерта (ст. 206 КПК).

Обвинувачений, який взятий під варту, має право на прийняття заходів піклування про дітей і утриманців, які залишилися без нагляду, і забезпечення схоронності його майна (ст. 160 КПК), право бути поінформованим про свої права (ст. 172 КПК), право підсудного на останнє слово (ст. 293 КПК).

Обвинувачений може захищатися від обвинувачення всіма законними засобами. Обвинувачений може не сприяти слідству в пошуках доказів, у тому числі свідчити про свою невинність (в силу презумпції невинності обвинувачуваний не зобов'язаний доводити свою невинність). Обвинувачений в цілях захисту від обвинувачення не може фальсифікувати докази, чинити тиск на свідків, потерпілих шляхом насильства, погроз, шантажу і т. д. [3, с. 208].

Право обвинуваченого на захист – це комплекс найрізноманітніших прав, що

належать обвинуваченому на всіх стадіях процесу, що дозволяють йому спростовувати звинувачення, відстоювати свій інтерес і свою позицію у справі. Забезпечення обвинуваченому права на захист є обов'язком посадових осіб та державних органів, що здійснюють провадження по кримінальній справі.

Закон зобов'язує посадових осіб, які залучили відповідну особу в якості обвинуваченого, не пізніше трьох діб з моменту винесення постановлення ознайомити його з формулюванням звинувачення. Закон наказує вручати обвинуваченому копії документів, що містять формулювання обвинувачення.

Обвинувачений має право не просто знати зміст обвинувачення, а й право отримати роз'яснення змісту звинувачення. Звинувачення має бути конкретизовано: час, місце, дія (бездіяльність), в чому воно виразилося. Обвинуваченому важливо знати, які конкретно дії ставляться йому в провину, якою статтею, частиною, пунктом кримінального закону вони передбачені. Якщо в ході розслідування обвинувачення змінюється, про це має стати відомо обвинуваченому.

Обвинуваченому, щоб реалізувати своє право на захист, важливо знати не тільки зміст, а й аргументи обвинувачення. Таку можливість він отримує під час ознайомлення з обвинувальним висновком, оскільки в цьому процесуальному акті не тільки повинні бути наведені джерела доказів, але і розкрито їх зміст.

Закон забороняє будь-який тиск на обвинуваченого, що примушує його до дачі показань. Наприклад, до однієї з форм тиску може бути віднесений неодноразовий виклик на допити вже після того, як обвинувачений відмовився від дачі показань (ст. 173 КПК) [1].

Обвинувачений реалізує своє право на захист як особисто, так і за допомогою захисника (ст. 49-53 КПК).

Обвинувачений, що знаходиться під вартою, не повинен бути обмежений у можливості спілкуватися із захисником, тому закон гарантує обвинуваченому право побачень із захисником. Кількість побачень та їх тривалість не можуть бути обмежені. Для забезпечення прав обвинуваченого важливо, щоб ці побачення відбувалися в конфіденційній обстановці. Закон встановлює гарантії збереження в таємниці відомостей, які повідомляються обвинуваченим своєму захисникові. Відповідно до вимог закону (ст. 53 КПК, ст. 18 Закону України «Про утримання під вартою підозрюваних і звинувачених у вчиненні злочинів» такі побачення повинні відбуватися наодинці [2].

Таким чином, обвинувачений, будучи одним з найважливіших учасників кримінального процесу з боку захисту, поряд з іншими учасниками володіє певним колом прав, з яких одним з найголовніших є його право на захист, а також несе покладені на нього кримінально-процесуальним законом обов'язки.

Конституція України закріплює право кожного затриманого, поставленого під варту, особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, користуватися допомогою адвоката (захисника), відповідно, з моменту затримання, взяття під варту або пред'явлення звинувачення.

Участь захисника – необхідна умова реалізації принципу змагальності. Участь в якості захисників адвокатів покликана гарантувати якість юридичної допомоги. Момент, з якого захисник може бути допущений до участі у справі, для обвинуваченого визначається моментом винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого, тобто захисник допускається з моменту фактичного затримання [6, с. 23].

Посвідчення адвоката і ордер на виконання доручення є документами, що підтверджують професійну приналежність особи і прийняття ним доручення на ведення справи.

Один і той же захисник може здійснювати захист декількох обвинувачених за умови, що між їхніми інтересами немає протиріч.

Підозрюваний і обвинувачений мають право на вибір захисника на свій розсуд. Дізнавач, слідчий, суддя (суд) не вправі відмовити в допуску захисника, запрошеного обвинуваченим.

У разі якщо адвокат, обраний підозрюваним, обвинуваченим, не може за будь-якої причини прийняти на себе його захист, то підозрюваному, обвинуваченому повідомляється про це і пропонується обрати іншого. Не питаючи згоди підозрюваного, обвинуваченого, призначати йому конкретну особу в якості захисника не слід. Це розглядається судовою практикою як порушення права на захист.

Клопотання про участь захисника завжди повинно фіксуватися в матеріалах справи. Якщо обвинувачений не запрошує захисника через відсутність коштів на оплату його послуг, то дізнавач, слідчий або суддя направляє повідомлення в юридичну консультацію з проханням виділити захисника за призначенням. Заміна захисника з волі підозрюваного, обвинуваченого можлива в будь-який момент провадження у кримінальній справі. Захисник повинен своєчасно сповіщатися про місце і час ви-

робництва слідчих дій за участю свого підзахисного.

У ст. 51 КПК передбачено випадки обов'язкової участі захисника, якщо підозрюваний, обвинувачений:

1) не відмовився від захисника у порядку, встановленому статтею;

2) є неповнолітнім;

3) в силу фізичних чи психічних вад не може самостійно здійснювати своє право на захист і т. д. [1].

Підозрюваний, обвинувачений має право на будь-якому етапі провадження у справі відмовитися від захисника. Відмова повинна бути письмовою, у вигляді окремої заяви або запису в протоколі відповідного слідчої дії, в якому бере участь підозрюваний (обвинувачений).

Допускається лише добровільна відмова від захисника. Вимушена відмова не може бути прийнята.

Основний напрямок діяльності захисника полягає в спростуванні обвинувачення (підозри), подані слідчим, прокурором, судом докази, що виправдовують підзахисного чи пом'якшують його відповідальність. На захиснику, крім цього, лежить обов'язок роз'яснювати права своєму підзахисному, консультувати його у випадку необхідності з юридичних питань, допомагати у складанні клопотань, скарг і т. д. [7, с. 20].

Захисник має право збирати докази способами, встановленими в законі (п. 3 ст. 86 КПК). Він може збирати довідки, документи, характеристики, направляючи до відповідних установ запити через юридичну консультацію (бюро, фірму). У наданні такого роду документів (або їх копій) захиснику не може бути відмовлено. Отримані документи подаються дізнавачу, слідчому, прокурору, суду і долучаються до справи в якості доказів [1].

Слідчий зобов'язаний сповіщати захисника, допущеного до участі у справі, про всі слідчі дії, що проводяться за участю його підзахисного. Захисник має право ознайомитися з документами, які пред'являлися (або повинні були пред'являтися) підозрюваному, обвинуваченому і до вступу захисника у справу.

Захисник має право вимагати внесення до протоколу слідчої дії своїх зауважень. Зауваження можуть ставитися до повноти та правильності відомостей, занесених до протоколу, порядку проведення слідчої дії, дотримання прав, кількості осіб, які беруть участь в ній і т. п.

Захисник і обвинувачений мають право спільно знайомитися з матеріалами закінченого попереднього слідства. У випадку клопотання про роздільно ознайомленні

матеріали кримінальної справи пред'являються окремо для ознайомлення обвинуваченому та його захиснику. Невиконання зазначеного правила завжди розглядалося як порушення права на захист, яке тягне за собою скасування відповідних рішень (ч. 1 ст. 217 КПК) [1].

Таким чином, участь захисника у кримінально-процесуальному судочинстві є необхідною умовою реалізації принципу змагальності. У ролі захисника в основному виступає адвокат, наділений КПК певними повноваженнями, необхідними для виконання його обов'язків по захисту прав своїх довіритель.

Іншими учасниками кримінального судочинства з боку захисту, окрім підозрюваного, обвинуваченого і захисника, виступають законні представники неповнолітнього підозрюваного та обвинуваченого, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача та представник (п. 46 ст. 5 КПК) [1].

Відповідно до статті 54 КПК, цивільний відповідач з'являється у кримінальній справі тільки в тому випадку, якщо відповідальність за майнову шкоду, заподіяну злочинними діями обвинуваченого, має нести інша особа або організація (підприємство, установа). Цивільний відповідач – це як фізична, так і юридична особа. Цивільний відповідач виступає на стороні захисту, оскільки йому доводиться спростовувати вимоги, пред'явлені внаслідок злочинних дій обвинуваченого [1].

Якщо цивільним відповідачем є громадянин, він може захищати свої інтереси як особисто, так і з допомогою представника. Юридична особа здійснює права цивільного відповідача через представника, повноваження якого повинні бути підтверджені.

Перераховані в законі права цивільного відповідача пов'язані з цивільним позовом. Але деякі права цивільного відповідача обмежені в силу особливостей його процесуальної функції, яка пов'язана виключно з захистом від позовних претензій цивільного позивача.

Правове становище представників цивільного відповідача, які повинні діяти тільки на користь експонованих, але не на шкоду їм.

Представниками юридичних осіб можуть виступати адвокати, посадові особи виконавчих органів, юридичні особи, інші посадові особи, яким довірено представляти інтереси юридичних осіб під час провадження у кримінальній справі, наприклад керівники юридичних служб.

Представники можуть здійснювати практично всі права, які мають суб'єкти, чий інтереси вони представляють, за винят-

ком прав, які носять особистий характер – права давати пояснення, права на примирення з обвинуваченим, права на визнання позову.

Представники допускаються до участі у справі після підтвердження своїх повноважень відповідними документами. Ними є довіреність, ордер юридичної консультації для адвокатів, документи, що підтверджують родинні стосунки (для близьких родичів), документи, що підтверджують службове становище.

Таким чином, законні представники неповнолітнього підозрюваного та обвинуваченого, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача є обов'язковими учасниками кримінального судочинства з боку захисту тільки в певних випадках, передбачених законом на відміну від підозрюваного, обвинуваченого і захисника. У КПК досить коротко викладено їх правове становище в кримінальному процесі. Але в той же час вони наділені практично рівними правами і на них покладені практично аналогічні обов'язки, що й на інших учасників кримінального судочинства з боку захисту [5, с. 241].

Таким чином, захист, як сторона, займає процесуальну позицію, протилежну стороні обвинувачення. Ця позиція діяльна і реалізується вона через функцію захисту. Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України, функція захисту представляє собою напрямок діяльності сторони захисту по лінії захисту від обвинувачення щодо особи, до якої винесено постанову про притягнення особи як обвинуваченого за п. 45 ст. 5 КПК України. У цьому полягає основний зміст функції захисту.

Цю функцію здійснює сам обвинувачений, його захисник і законний представник обвинуваченого, цивільний відповідач і його представник. Єдність і боротьба протилежних сторін виступає як рушійний механізм кримінального процесу в цілому. По суті, у єдності і протилежності сторін полягає основний зміст кримінального судочинства.

Підозрюваний як учасник кримінального судочинства з боку захисту володіє певними процесуальними правами і несе відповідні його правовому положенню обов'язки. Підозрюваний бере участь у кримінальному процесі тільки в стадії попереднього розслідування.

Обвинувачений, будучи одним з найважливіших учасників кримінального процесу з боку захисту поряд з іншими учасниками володіє певним колом прав, з яких одним з найголовніших є його право на захист, а також несе покладені на нього кримінально-процесуальним законом обов'язки.

Участь захисника в кримінально-процесуальному судочинстві є необхідною умовою реалізації принципу змагальності. У ролі захисника, в основному, виступає адвокат, наділений КПК певними повноваженнями, необхідними для виконання його обов'язків по захисту прав своїх довірителів.

Законні представники неповнолітнього підозрюваного та обвинуваченого, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача є обов'язковими учасниками кримінального судочинства з боку захисту тільки в певних випадках, передбачених законом, на відміну від підозрюваного, обвинуваченого і захисника. У КПК досить коротко викладено їх правове становище в кримінальному процесі. Але в той же час вони наділені практично рівними правами і на них покладені практично такі ж обов'язки, що й на інших учасників кримінального судочинства з боку захисту [4, с. 118].

Обвинувачений виступає основним учасником кримінально-процесуального судочинства зі сторони захисту, визначеним направленням реалізації функції захисту, наділений необхідними правами для захисту від пред'явленого йому обвинувачення, прикріпленими достатніми кримінально-процесуальними гарантіями.

Відмічаючи головну роль обвинуваченого у складі сторони захисту, треба зазначити, що саме обвинувачений формує склад сторони захисту, виділяє позицію захисту у кримінальному судочинстві, її стратегічну лінію.

Ключові слова: обвинувачений, судочинство, обвинувальний акт, постановова, виправдувальний вирок, слідчий, прокурор, засуджений.

У статті досліджується обвинувачений (підсудний) – основний учасник кримінального судочинства. Обвинувачений, щодо якого винесено обвинувальний вирок, іменується засудженим. Обвинувачений, щодо якого винесено виправдувальний вирок, є виправданим.

В статье исследуется обвиняемый (подсудимый) – основной участник уголовного судопроизводства. Обвиняемый, в отношении которого вынесен обвинительный приговор, именуется осужденным. Обвиняемый, в отношении которого вынесен оправдательный приговор, является оправданным.

This paper investigates the accused (defendant) – the main participants in the criminal justice system. The accused, for which convicted, called the prisoners. Defendant against whom a judgment of acquittal rendered appropriate.

Література

1. Кримінально-процесуальний Кодекс України. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2012.
2. Про утримання під вартою підозрюваних і звинувачених у вчиненні злочинів : Закон України від 25.05.1995 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 46.
3. Кримінальне право України : Загальна частина : Підручник для студентів вузів і факультетів / За ред. П. М. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 2011 – 450 с.
4. Кримінальне право України : Загальна частина : Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / За ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К., Х. : Юрінком Інтер, 2012. – 346 с.
5. Грищук В. К. Кримінальне право України : Загальна частина : Навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закладів. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2011. – 361 с.
6. Кучинська О. П. Реалізація прав потерпілого в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09. / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2010. – 40 с.
7. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.09. / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. –Х., 2012. – 30 с.

